

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 19 Volume: 4 Issue: 19
Güz 2011 Fall 2011
www.sosyalarastirmalar.com

AMASYA YÖRESİ ALEVÎ OCAKLARI “ALAWI ASSOCIATIONS OF AMASYA REGION”

Harun YILDIZ *

Özet

Anadolu Alevîliğinin sosyal yapılanması, bütünüyle ocaklara bağlı bir özelliğe sahiptir. Aslında dede ailelerini oluşturan ocaklar, Anadolu Alevî kültür ve geleneğinde önemli bir yere sahip olup geleneksel anlamda Alevî topluluklarının sosyal ve kültürel ilişkilerini de şekillendirirler.

Bu makalenin amacı, ülkemizde zengin bir geçmişe sahip olan Alevî/Bektaşî kültürünün halen canlı bir şekilde yaşadığı Amasya yöresinde var olan dede ocaklarını hem tarihsel hem de güncel boyutlarıyla ele alarak incelemektir. Bu çerçevede, Pîrî Baba, Ali Bircivan, Keçeci Baba, Hubyar Sultan, Karadonlu Can Baba, Şah İbrahim Veli, İmam Rıza, Battal Gazi, Pir Sultan Abdal, Ali Seydî Sultan ve Seyyid Selahaddin gibi ocaklar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevî/Bektaşî kültürü, Ocak, Dedelik, Ehl-i Beyt, Horasan Erenleri.

Abstract

The Social structure of Anatolia Alawism connects wholly the associations of dede. In fact, the associations that make up the families of dede, have an important place in Alawi culture and tradition. Furthermore the associations give shape to the social and cultural connections of Alawi communities in traditional meaning.

The purpose of this article is to examine and investigate the associations of dede in Amasya region that Alawi/Bektashi culture lives actively at the present time with its historical and actual dimensions. In this context, the associations such as Pîrî Baba, Ali Bircivan, Keçeci Baba, Hubyar Sultan, Karadonlu Can Baba, Şah İbrahim Veli, İmam Rıza, Battal Gazi, Pir Sultan Abdal, Ali Seydî Sultan and Seyyid Selahaddin has been dealt.

Key Words: Alawi/Bektashi Culture, Association, Institution of Dede, Ahl al-Bayt, The Saints of Khorasan.

Giriş

Anadolu Alevîliğinin hem tarihsel hem güncel anlamda, sosyal ve dinsel yapılanmasında en önemli kurumlarından biri, dedelik kurumudur. Dedelik kurumu, geleneksel anlamda *ocak*¹ denilen dede ailelerinden oluşur. Anadolu Alevîliği, temelinde ocaklara bağlı aidiyet bulunan bir özelliğe sahiptir. Ocaklar, Anadolu Alevî kültür ve geleneğinde önemli bir yer tutmakta olup Alevîlerin geleneksel anlamda sosyal ve kültürel

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Abdülkadir İnan'a göre ocak kavramı, İslamiyet öncesi eski Türk kültürü ve daha sonraki dönemlerde “*aile, soy ve sülele*” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bkz., İnan, 1987: 638; ayrıca bkz., Gölpinarlı, 1977: 262-263; Korkmaz, 2003: 333.

ilişkilerini şekillendirirler. Ayrıca ocaklar, mensuplarının diğer ocaklarla olan ilişkilerini bile sınırlayarak etkilemektedir (Taşgın, 2006: 145). Anadolu Alevî geleneğinde ocaklara bağlı ulu kişilerin İslam Peygamberi'nin ve Ehl-i Beyt'in soyundan geldiğine inanılır. Ocaklar, tarihsel süreç içerisinde bu soydan geldiğine inanılan çevreler tarafından, tasavvufî bir yapılanma içine girerek kurumsal hale getirilmiş; bu soylardan geldiğine inanılanlara, *ocakzâde* denmiş; dedelik görevi de, ocakzâde dedeler tarafından yerine getirilmesi gereken önemli bir kurum halini almıştır.² Bu şekilde ocaklar, sözlü geleneği güzel bir şekilde yaşatan ve aktaran roller üstlenmişlerdir. Bu yüzden ocaklara büyük saygı gösterilip onun temsil ettiği değerlere büyük bir kutsallık ve manevî güç atfedilir.³ Yine bundan dolayı bir çok dede soylu Alevî büyüğünün mezarı, süreç içerisinde önemli ziyaretgâhlara dönüşerek bu yerler, sürekli ziyaret edilen, adak adanan ve dilek tutulan kutsal mekanlar haline gelmişlerdir (Yaman, 2006: 55-56).

Alevî topluluğunun dinî hayatında dedelerin çok önemli fonksiyonları vardır; her şeyden önce dinî ve sosyal yönlerden topluluğa önderlik ederek, toplumu aydınlatıp bilgilendirirler; bu çerçevede yine değişik dinî ve sosyal törenleri (cem, cenaze ve evlenme gibi) yönetirler. Bunun için yılın belirli günlerinde kendi ocaklarına bağlı köylerde birer hafta ya da on beş gün kalarak, taliplerinin toplumsal ilişkilerini kontrol ederler. Böylece dedeler, hem birbirinden uzak bölgelerde yaşayan Alevîler arasında iletişimi, hem de topluluğun birlik ve dayanışmasını sağlamış olurlar. Ayrıca dedeler, topluluk içerisinde hukuk başta olmak üzere eğitim ve kültürle ilgili değişik fonksiyonlar üstlenerek yüzyıllardır Alevîliği uygulayan ve yeni kuşaklara taşıyan roller üstlenmişlerdir. Öyle ki dedeler, saz eşliğinde söyledikleri deyiş ve nefeslerle, bir çok geleneksel kültür ögesini günümüze taşımışlardır.⁴

Araştırma konumuz olan Amasya yöresinde de dedelik işlemini, genel olarak ocak merkezi olan büyük köylerin dedeleri görmektedir. Talipler ise, dedelerin manevî evladı olarak kabul edilirler ve bu durum aralarındaki medenî ilişkilere de yansır. Örnek olarak dede çocukları, yalnızca dede çocuklarıyla; dede olmayan ailelerin çocukları da kendileri gibi talip çocuklarıyla evlenmektedirler. Bu çerçevede taliplerin de sınırları bellidir; talibin öncelikle bir pîre bağlılıkla yola girmesi gerekir ve bir pîre bağlıyken başka bir pîre bağlanmama şartı da vardır Bu noktada pîrden el almayan, yani "el ele, el hakka" anlayışıyla "ikrar vermeyen" kimse, gerçekten Alevî sayılmaz. Zira geleneksel Alevilik'te Alevî olabilmek için, dededen ikrar almak ve yol ile erkâna bağlılığını hayat boyu sürdürmek gerekmektedir.

Anadolu Alevîlerinin geleneksel yapıları, *mürşid*, *pîr*, *rehber* ve *düşkün ocakları* gibi kökeni hâlâ açıklığa kavuşmamış bir hiyerarşik yapılanma ile iç içedir. Bu yüzden ocakların bir kısmı, başka ocaklara bağlıdır. Bağlı olunan ocak, *mürşid ocağı*; bağlı olan ocak ise, *pîr ocağı* olarak adlandırılır (Yaman, 2006: 61-63). Bu durum, talip toplulukları ile dede ocakları arasındaki ilişkinin de rastgele olmadığını göstermektedir. Bu yüzden ocaklarla ilgili değerlendirmede bulunurken, mürşid ocaklarını esas almak gerekmektedir.

Değişik bölgelerde bulunan ocakların ritüellerinde ve izledikleri esaslarda da farklılıklar bulunmaktadır. Yine ocakların Hz. Peygamber soyundan geldiği kabul edilse de, her dede aynı yetkiye sahip değildir. Bu durum, her ocağın farklı bir statüye sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Örnek olarak Tunceli bölgesi Alevî ocakları içerisinde olan ve sözlü geleneğe göre, kurucusu XIII. yüzyılda bölgeyi iskâna açmış olan *Seyyid Mahmud Hayrani ocağı*, bir mürşid ocağıdır. Onun yakınlarından olan *Baba Mansur* ve *Kureyşan* ocakları ise, pîr ocaklarıdır. Yine aynı dönemlerde Elazığ ili Palu ilçesi Seydili köyünde ocak kuran *Seyyid Sabûr ocağı*, bir rehber ocağıdır. Erzincan Kemalîye'nin Ocak köyündeki *Hudır Abdal ocağı* ise, düşkün

² Öyle ki Hamza Aksüt'ün ifade ettiği gibi, "dede ocaklarının oluşumu, yapısı ve tarihsel gelişimi, Alevilik tarihini aydınlatmaya çalışanlar için vazgeçilmez bir konudur". Bkz., Aksüt, 2009: 9; ayrıca ocakların doğuşu ile ilgili değişik yaklaşımlar için bkz., Yaman, 2004: 147-150; Birdoğan, 1992: 5-16.

³ Ayrıca her dede ocağının bir sancağı olup sancak, ocağın en önemli varlığı ve simgesidir. Özellikle her yıl 10 Muharrem günü, sancak açılır. Bkz., Aksüt, 2009: 28, 415.

⁴ Alevî dedelerinin genel tipolojik özellikleri ve geleneksel işlevleri için bkz., Eröz, 1977: 106-108; Yaman, 2004: 80-84, 155-171; Birdoğan, 1995: 143-147; Yalçınkaya, 1996: 92-96; Günay, 2002: 407-409; Gölpınarlı, 1977: VI, 792-793; Bal, 2000: 97-121; Clarke, 2002: 127-144; Er, 2000: 268-275; Orhan, 1994: 16-17.

ocağı olup Alevî topluluklar arasında adeta bir üst mahkeme işlevi görmektedir. Zira taliplere verilen cezaları yeniden değerlendirme veya iptal etme yetkisine sahiptir (Birdoğan, 1995: 138-139, 146-147, 200-204; Yaman, 1998: 27-24).

Ocakları ayrıca, kaynak ve köken itibarıyla Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Bu çerçevede sözlü geleneğe göre, İmam Zeynelabidin'den başlayarak Seyyid Ebû'l-Vefâ'ya dayanan bazı soylar, Malatya Mineyik; Elazığ Sün; Tunceli Hozat Bargın köyleri ile Sivas Divriği Karageban bucağında ocak kurmuşlardır. Mineyik'tekiler önce İmam Zeynelabidin, sonra Ebu'l-Vefa ocağı; Sün ve Bargın'dekiler Ağuçan ve Karageban'dakiler de, Kara Pir Bad ocağı diye tanınmışlardır. Sözü edilen bu ocaklar, kendilerini mürşid ocağı saymaktadırlar (Birdoğan, 1995: 144-145).

Eski Türk kültüründeki Şaman kimliğinin bir uzantısı olan Alevî dedelerinin geleneksel işlev ve özellikleri, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar devam etmiştir. Zira bu döneme kadar Alevîlerin kırsal kesimde kapalı topluluklar halinde yaşadıkları görülmektedir. Özellikle 1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan kırdan kente göç olgusu neticesinde, Alevîliğin tüm geleneksel kurumları sarsıldığı gibi, dede-talip ilişkileri de sarsılarak parçalanmış, dedelik kurumu giderek işlevsiz hale gelerek dedelerin yüzyıllardır süren otoriteleri sona ermiş, bunun neticesinde dedelerin geleneksel görev ve işlevleri, modern kent ortamında daha farklı kurumlar tarafından yerine getirilir hale gelmiştir.⁵ Ali Yaman'ın ifadesiyle, günümüzde artık işlevsiz, fakat temsilcilerinin ise, sadece ismen var olduğu yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Şu an içinde bulunulan durum, bu kurum açısından bir geçiş aşamasını ifade etmektedir (Yaman, 2001: 849).

Çalışmamız, Amasya yöresinde yaşayan Alevîlerin bağlı buldukları dede ocakları ve bu ocaklara bağlı talipleri konu edinecektir. Bu çerçevede ayrıca Amasya yöresi Alevîlerinin dinî inanç, ibadet ve geleneksel kurumlarına da ışık tutularak, ocaklar arası farklılıklar ve değişim üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada sunulan bilgiler, yerinde ve katılarak gözlem ile kaynak kişilerle mülakat gibi yöntemlere dayalı alan araştırmasına ve bununla birlikte ilgili yazılı kaynakların verdiği bilgilerin mukayeseli bir tarzda değerlendirmesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Amasya yöresinde günümüzde hâlâ etkinliği süren ocaklar, şunlardır;

1) Pîrî Baba Ocağı

Ocağa ismini veren Pîrî Baba'nın XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Pîrî Baba'nın yaşamı ve tarihsel kişiliği ile ilgili, ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ancak, Suraiya Faroqhi'nin ifade ettiği gibi, Bektaşî geleneğinden geldiğini söyleyebileceğimiz Pîrî Baba ile ilgili az da olsa önemli olan bilgilerin, bize iki farklı kanaldan geldiğini söyleyebiliriz. Bunların ilki, *Menâkıb-ı Pîrî Baba/Velâyetnâme* isimli eser⁶; ikincisi ise, *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi*'nde yer alan bilgi ve rivayetlerdir (Faroqhi, 2001: 125-127).

Menâkıb-ı Pîrî Baba isimli esere göre Pîrî Baba, Merzifon'un Narince köyünden olup yedi-sekiz yaşlarında bir çocuk iken annesi onu Merzifon'a götürüp bir yaşmakçının yanına çırak olarak verir. Annesi, Gülbahar Sultan'dır. Küçük yaşlarından itibaren ibadet ehli ve keramet sahibi bir eren olarak yetişir. Öyle ki, öğle namazlarını Kabe'de kılar ve tekrar gelip sanatı ile meşgul olurdu (Doğanbaş, 2007: 167-168). Yöredeki Alevî/Bektaşî topluluklarına göre ise o, Horasan erenlerinden olup on iki imamlardan biri olan Musa Kâzım evlatlarındandır. Tasavvufî eğitimini önce Ahmed Yesevî'den, sonra Lokman Perende'den almıştır.⁷ Yine

⁵ Krş., Bozkurt, 2000: 143-145; Yaman, 2002: 902; Yaman, 2003: 339-352; Shankland, 1999, 319-327; Subaşı, 2002: 101-107; Aktaş, 2001: 87-93.

⁶ *Menâkıb-ı Pîrî Baba/Velâyetnâme*, Pîrî Baba'nın müritlerinden biri olan Şamluoğlu Hoca İbrahim adında bir kişi tarafından, XVI. yüzyıl başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen 18 varaklık el yazması bir eserdir. Orijinal nüshası, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine bölümünde 1313 numarada kayıtlıdır. Söz konusu eser, Pîrî Baba'nın veliliğini, menkabevi hayatını ve bu çerçevede ilgi çekici menkabelerini anlatmakta olup araştırmacı Muzaffer Doğanbaş tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır. Bkz., Doğanbaş, 2007: 161-181.

⁷ Krş., Evliya Çelebi, 1975: II, 631; ayrıca M. Fuad Köprülü, Pîrî Baba ile ilgili *Pîr Dede* ifadesini kullanmaktadır. Bkz., Köprülü, 2009: 73.

geleneğe göre, Hacı Bektaş Velî'nin daveti üzerine, İslamiyeti yaymak amacıyla dervişleriyle birlikte Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'da ilk olarak Malatya ili Arapgir ilçesinin Rutik denilen mezrasında konaklamış olup bu yüzden bu mevkiye günümüzde *Pîrî Baba düşeği* denmektedir (Onarlı, 2000: 182-183). Ardından yine Hacı Bektaş Velî'nin isteği üzerine Merzifon'a gelerek buraya yerleşmiş, bir zaviye kurmuş ve burada faaliyetlerini sürdürmüştür. Pîrî Baba, sadece İslamiyeti yaymakla kalmamış, bunun yanında Merzifon halkına dokumacılığı da öğretmiştir. Bu durum, yani Merzifon halkına dokumacılığı öğretmesi, onun ahi olabileceğini akla getirmektedir. Bu yüzden sanatkâr ile esnafın pîri olarak kabul edilmiştir. Ömrünün büyük bir kısmını Merzifon'da Eski Hamam civarındaki bir mahallede geçirmiş olan Pîrî Baba, rivayete göre önceleri suyu çok az olup damla damla akan bu hamamı, olağanüstü bir şekilde tamir etmiştir. Yine okuma yazması olmamasına rağmen, hem istisnai bir dinî bilgisi, hem de önemli bir manevi gücü vardır. Bu anlamda o, kendi kendini yetiştirmiş olan sıra dışı bir insandır. Ayrıca yine Çorum Osmancık'ta türbesi bulunan Koyun Baba ile de musahiptir.⁸ O'nun yaşamı boyunca evlenmediği ve bu şekilde öldüğü anlaşılmaktadır. Söylentiye göre yapmış olduğu hizmetlerden dolayı devlet erkânı, kendisine büyük değer vermiştir (Evliya Çelebi, 1975: II, 631; Hüseyin Hüsameddin Efendi, 1328-1330: I, 326-327; Faroqhi, 2001: 122-123; Doğanay, 2000: 49-53; Piroğlu, 1992: 8-12; Onarlı, 1997: 18-19; Bayram, 1999: 59-62). Menâkıb-ı Pîrî Baba'da anlatılanlar ışığında, Pîrî Baba'nın Fatih Sultan Mehmet ve Koyun Baba ile aynı dönemlerde yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Evliya Çelebi ise, bize şu bilgileri vermektedir:

"Horasan'dan Türk Türkmen Hoca Ahmed Yesevî'nin izni ile Rum'a gelip Merzifon'un kuzeyinde şehre bakan yüksek bir yerde yerleşir. Bazen hamamlarda yatar, ilahi meczûb bir arif-i billah idi. Adı geçen Pîr'in bir çok menkıbeleri vardır. Hâlâ türbesi büyük kubbelerle örtülü, meydan, mutfak ve derviş odalarıyla donanmış olup, her gece iki yüz adam konup geçer. İki yüzün üzerinde başı açık dervişi vardır. Aziz hazretlerinin nurlu kubbelerine girip bir Yasin-i şerif okuyarak ruhaniyetlerinden yardım istedim. Kabrinde misk kokusundan adamın dimağı kokulanır. Kabrinin dört çevresi sanatlı şamdan ve kandillerle süslüdür. Hâlâ fakirlik hırkası, dolap içinde saklıdır.

Ben Peygamber sülalesi aşığı olduğumdan "el-Fakru fahrî" hadisine⁹ uyarak küstahça ve fakirlerinin izni ile, Aziz sultan'ın bozdoğanî keçe külah tacını tekbir ile tekke-nişîn (Memi Dede can)¹⁰ başıma koydu. Bütün dervişler, gülbank çekip hayır dua ettiler. Türbesi, kârgir binadır" (Evliya Çelebi, 1975: II, 631).

Günümüzde Merzifon ilçesinin Oymağaç ve Oymak köylerinde yaşayanlar, Pîrî Baba ocağından gelen dede aileleridir (Yıldız, 2004: 210; İpek, 2010: 389; Yaman, 2006: 125). Yine Sivas Yıldızeli ilçesi, Üyük, Sarıkaya, Karakaya, Ortaklar, Çavuşlu, Üreğil ve Kaman köyleri ile Çorum Alaca ilçesindeki Eskiapar köyü, Pîrî Baba ocağına bağlı talip köyleridir (Esen, 2010: 73; Er, 1996: 79). Ayrıca Amasya yöresinde yetişmiş önemli bir ozan olan Kul Fakir (1873-1938), Pîrî Baba evlatlarından bir dededir ve *Aşık Kul Fakir* mahlası ile pek çok şiir yazmış deyişler söylemiştir (Aktaş-Yücel, 1991: 5-18; Işık, 2007: 785).

Pîrî Baba'nın Merzifon ilçesinin Nusratiye mahallesinde ilçeye bakan yüksekçe bir mevkide yer alan türbesinin kesin yapım tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Fakat yöreyi tanıyan Sanat tarihçisi Muzaffer Doğanbaş'a göre mimari özelliklerinden hareketle, yapının XV. yüzyılda yapılmış olduğu tahmin edilebilir (Doğanbaş, 2001: 109). Ayrıca Suraiya Faroqhi'nin de ifade ettiği gibi, söz konusu yapı, XVI. yüzyılın ilk yıllarına ait tahrir defterlerinde anılmaktadır (Faroqhi, 2003: 147). Bu bilgi de yapının, XV. yüzyıla ait olduğunu desteklemektedir. Pîrî Baba Menâkıbnâmesi'ne bakıldığında türbeyi yaptıran kişi,

⁸ Koyun Baba ile ilgili olarak bkz., Doğanay, 2000: 88-97; Savaş, 2004: 199-217; Çıplak, 2001: 11-19; Babinger, 1988: VI, 881; Şahin, 2002: XVI, 229-230.

⁹ Söz konusu hadis, "Fakirlik, benim iftiharım; benim için bir iftihardır" anlamına gelmektedir.

¹⁰ Farsça bir ifade olan *tekke-nişîn* kavramı, tekkede oturan, tekkede ikamet eden dervişlere denilmektedir. Bkz., Cebecioğlu, 1997: 708.

müritlerinden biri olan *Şamluoğlu Hoca İbrahim*'dir (Doğanbaş, 2007: 169). Türbenin sonraki yüzyıllarda değişik onarımlar geçirdiği anlaşılmaktadır (Doğanbaş, 2001: 109-110). Türbenin yanında yakın bir dönemde yaptırılmış olan bir de cem evi bulunmaktadır.

Pîrî Baba türbesi, sadece Amasya içinden değil, başta Çorum ve Yozgat gibi komşu il ve ilçelerden, hem Alevî hem de Sünnî olmak üzere her kesimden insanın akın akın ziyaret ettiği önemli bir bölgesel inanç merkezi olma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle türbe, genel olarak farklı dinî toplulukların aynı mekanda bir arada yaşamalarına imkan veren önemli bir özelliğe de sahiptir. Bu özelliğinden dolayı ciddi bir sosyal bütünleşme işlevi görmektedir.

2) Ali Bircivan Ocağı

Ali Bircivan ocağının merkezi, Gümüşhacıköy ilçesinin küçük bir orman köyü olan Sarayözü köyüdür. Ocağın ismini kendisinden alan Pîr Ali Bircivan'ın hayatı ile ilgili, tıpkı Pîrî Baba gibi, ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Bununla beraber onunla ilgili bilgilerimiz, pek çok Alevî ocağına isim vermiş sûfî gibi, efsanelerin gölgesinde, giz perdesi altında kaldığından, büyük ölçüde halk arasında anlatılan sözlü kültüre/söylentilere dayanmaktadır. Yöre halkı, onun Horasan erenlerinden bir Türkmen olup erken Osmanlı döneminde yaşadığını, İmam Ali Rıza'nın soyundan geldiğini, dolayısıyla seyyid olduğunu; aynı zamanda Tokat/Erbaa'da türbesi bulunan ve Keçeci Baba olarak da bilinen Alevî/Bektaşî erenlerinden Şah/Ahi Mahmud Velî'nin dört oğlundan en küçüğü olduğunu söylemektedir.

Ali Bircivan, genç olmasına rağmen bilgi ve irfanı ile yörede yaşayan büyük bir kitleyi kendisine bağlamış ve talip edinmiştir. Yine anlatıya göre Ali Bircivan, çok kahraman bir insan olduğundan dolayı, genç yaşta girdiği bir savaşta bacısı ile birlikte Hakk'a yürümüştür. Talipleri de, her ikisinin naaşını alarak Sarayözü köyünde defnetmişlerdir. Bu yüzden ismi de buradan gelmiş, Şah Mahmud Velî, Anadolu'ya insanları irşad etmesi için gönderdiği küçük oğlunun başarılarını duyduğunda "*Benim Alim, tek bir civan (baş tacı, şehitliğin son mertebesi)dir*" demiş ve böylece küçük oğlu, Pîr Ali Bircivan diye anılır olmuştur (Türkdoğan, 1995: 513-514; Doğanbaş, 2001: 111; Onarlı, 2001: 60-61). Günümüzde onu anmak adına köy muhtarlığı tarafından her yıl yaz aylarında şölen ve şenlikler yapılmaktadır.

Sarayözü köyünün şu an, neredeyse yarısı ocak-zâde olup köydeki dedeler, Ali Bircivan ile aynı soydan gelmektedirler. Ali Bircivan ile Ahi Mahmud Velî arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı, bu ocağın dedeleri, Keçeci Baba ocağı dedelerinden el almaktadırlar. Gümüşhacıköy'de Çetmi başta olmak üzere diğer Alevî köylerinin önemli bir kısmı, bu ocağın talip köyleridir; bu yüzden buradaki dedeler, zaman zaman çevre köylere cem yapmaya gitmektedirler.

3) Keçeci Baba Ocağı

Ocağın asıl merkezi, Amasya dışında olup Tokat'ın Erbaa ilçesi Keçeci köyüdür. Ocağa ismini veren Keçeci Baba'nın XIII. yüzyılda yaşadığı ve Horasan erenlerinden olduğu söylenmektedir. Asıl ismi *Ahi Mahmud Velî* olan Keçeci Baba, Nişabur'da doğmuş, daha sonra Anadolu'ya gelerek bugün kendi adını taşıyan Keçeci köyüne yerleşmiştir. Aynı zamanda bir Ahi babası olarak bilinir ve bu yüzden *Gül Ahi Baba* ismi ile de anılır. Keçeci köyü, Anadolu'nun en eski Türkmen yerleşim merkezlerinden biridir (Aksüt, 2009: 250; Pehlivan, 2002: 733).

Yöredeki sözlü geleneğe bakıldığında Keçeci Baba, Hacı Bektaş Velî'nin amcası olarak bilinmektedir. Hacı Bektaş Velî'den üç yıl önce Anadolu'ya ailesi ve çocukları ile birlikte Türkmen boylarının önünde gelmiş, Hacı Bektaş Velî'yi de arkasından Anadolu'ya getirtmiştir. Keçeci Baba, şu an ismi ile anılan köye yerleşince önce tekkesini kurmuştur. Keçeci çayının kıyısına kurmuş olduğu tekkesi, zaman içerisinde o dönemin ilim irfan merkezi olmuştur. Öyle ki tasavvuf felsefesi, tıp, kimya, sanat ve spor gibi değişik alanlarda eğitim veren bu dergâhtan Derûnî Baba, Fedâî Baba, Arifoğlu Nihânî, Kurban Ali, Mesrûrî, Suzî, Ligarî ve Sükûtî gibi bir çok tasavvuf insanı ve ozan yetişmiştir (Yücel, 2003: 103-268; Pehlivan, 2002: 735). Bunların yanında Keçeci Baba'nın yaşadığı dönemin önemli sanatlarından biri olan keçeciliğin pîri olmasının yanı sıra ruh sağlığı, veterinerlik ve eğitim gibi konularda da uğraştığına inanılır (Üçer, 2005: 199; Yaman, 2006: 118).

Bu ocağa bağlı dedeler, ocak-zâde olup diğer ocakların dedelerinden icazet almazlar; bu yüzden görgü ve sorgularını kendi içlerinde yaparlar, zira birbirlerinden el almış, el tutmuşlardır. Ocaklarından düşkün olanların düşkünlüklerini kendileri kaldırırılar (Pehlivan, 2002: 737-738). Ayrıca cem yapılırken bir araya gelen bir çok farklı ocak dedesi, Keçeci Baba dedelerine en üst makamda baş köşede yer verirler (Pehlivan, 2002: 740).

Keçeci Baba ocağı, süreç içerisinde alt ocaklara ayrılmıştır. Bunlar, Tokat Turhal'a bağlı Kargın köyünde *Aziz Baba ocağı*; Amasya'nın Avşar köyünde *Nebioğlu ocağı* ve yine Amasya'nın Yassıçal (Yaylagöl) beldesindeki *Ergonaş Baba ocağı*dır (Aksüt, 2009: 250). Keçeci Baba ocağına bağlı değişik illerde pek çok talip köyü vardır. Bunlar arasında Tokat, Sivas, Çorum, Samsun ve Ordu'ya bağlı bazı köyler bulunmaktadır. Amasya içerisinde ise, Merkez ilçeye bağlı Uygur ve Yassıçal beldeleri ile Albayrak, Avşar, Bayat, Böke, Hasabdall, Karabrahim, Karataş, Karaali, Karsan, Kayı, Sarıalan, Ümük, Yağcıabdall, Yeşildere ve Yeşilöz köyleri, Gümüşhacıköy'e bağlı Çetmi köyü, Suluova'ya bağlı Arucak köyü ile Merzifon'a bağlı Kayadüzü beldesi ile Hırka, Sarıköy ve Karatepe gibi köyler, Keçeci Baba ocağının talip köyleridir.¹¹

4) Hubyar Sultan Ocağı

Ocağın merkezi, Amasya'ya komşu bir il olan Tokat'ın Almus ilçesi Hubyar Sultan köyüdür. Ocağın tekkesi de bu köydedir. Ocağın ismini kendisinden alan Hubyar Sultan'a ilişkin bilgilerimiz, yazılı olmaktan çok sözlü geleneğe dayanmakta olup XIII. ya da XIV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Burada hemen belirtmek gerekir ki Hubyar Sultan¹² ile XVI. yüzyılda yaşamış olan torun Hubyar Abdal'ın birbirine karıştırıldığı görülmektedir (Karaman, 2004: 222). Bu durum, bazı ocak mensupları tarafından bir karıştırmadan çok, Hubyar Sultan'ın torunu Hubyar Abdal'ın bedeninde yeniden dünyaya gelmesi şeklinde de kabul edilir.¹³ Yine bundan dolayı bir görüşe göre Horasan erenlerinden; bir diğer görüşe göre de, Safevîler'dendir (Üçer, 2005: 191; Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 29-30). Hubyar Sultan'ın on iki imamlardan İmam Musa Kazım ya da İmam Rıza soyundan geldiği ve müridinin de Üryan Hızır olduğu söylenmektedir. Hubyar Sultan, Üryan Hızır'a on yedi sene hizmet etmiştir. Bu yüzden ocağın pîri, Üryan Hızır olarak kabul edilir.¹⁴ Hubyar dervişin Oğuz boylarından olan Beydili Türkmenlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Yine sözlü geleneğe göre, Ahmed Yesevî'nin Hubyar Sultan'ı okuttuğuna inanılır. Buna göre Hubyar Sultan'ın, Hoca Ahmed Yesevî dergâhında yetişen dervişlerden biri olduğu, bu çerçevede Ahmed Yesevî'nin nefes oğlu olan Kutbettin Haydar'ın Hubyar Sultan olduğu söylenerek Hubyar Sultan ile Ahmed Yesevî arasındaki ilişki sürekli vurgulanır.¹⁵ Yine Hubyar Sultan'ın Hacı Bektaş Velî'nin halifelerinden biri olduğu ve onunla Anadolu'ya birlikte geldiği; hatta Hubyar'a bu ismi Hacı Bektaş Velî'nin bizzat kendisinin verdiği de söylenmektedir (Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 34-36).

Hubyar Sultan ocağının tarihsel gelişimi ile ilgili olarak üç farklı dönemden söz edilebilir. Bu dönemlerden ilki, XIII. yüzyılda Hubyar Sultan ile gerçekleşen kuruluş dönemi; ikinci dönem, XVI. yüzyılda Hubyar Abdal ile gerçekleşen kurumsallaşma dönemi diyebileceğimiz dönem ki, bu dönemde sıraç topluluklarının konar-göçerlikten yerleşikliğe geçtiği tahmin edilmektedir; üçüncü dönem ise, XIX. yüzyılda ocak içerisinde Veli Baba'nın ayrılmasıyla yaşanan ayrışmadan dolayı, ocağın günümüzdeki yapısını kazanmasını sağlayan dönemdir (Üçer, 2005: 192; Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 36-38, 41-44, 104-106).

¹¹ Keçeci Baba ile ilgili olarak bkz., Yaman, 2006: 118-119; Yücel, 2003: 23-58; Doğanay, 2000: 71-82; Pehlivan, 2002: 733-753; Ulu, 1997: 20-22.

¹² Araştırmacılara göre Hubyar ismi, Farsça bir kelime olup 'güzel yâr', 'güzel dost' gibi anlamlara gelmektedir. Bkz., Aksüt, 2009: 198; Grenard, 1997: 331.

¹³ Ayrıca Hubyar Sultan'ın bu dünyada gâib bir eren olarak yaşadığına inanıldığı için yeni doğan çocuklara bu isim verilmez. Bkz., Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 29, 41; Karaman, 2004: 225.

¹⁴ Sadullah Gülten, "Üryan Hızır Menakıbnamesi", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, III, 2010, s. 93; ayrıca ocak içerisindeki sözlü anlatıma göre fırına atılan Hubyar Abdal, Üryan Hızır'ın yardımıyla kurtulmuş, bu yüzden ona mürit olmuştur. Bkz., Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 42; Gülten, 2010: 93.

¹⁵ Bu yüzden Hubyarlılar arasında Ahmed Yesevî ile ilgili menkıbeler, sürekli anlatılarak canlılığını korumaktadır. Ayrıca Hubyarlıların deyişlerinde de Ahmed Yesevî sık sık anılmaktadır. Bkz., Yaman, 2005: 150; Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 31-33.

Hubyar Sultan, yaşadığı dönemde Tokat başta olmak üzere çevre illerde yaşayan Alevî kitlelere dinî ve siyasi önderlik yapmıştır. Hubyar Sultan'dan sonra ocağın gelişimi açısından Hubyar Abdal dönemi, oldukça önemli bir dönemdir. Sözlü geleneğe göre Hubyar Abdal, 1527 yılında Zünnünoğlu Halil tarafından başlatılan ve Baba Zünnün ayaklanmasının bir devamı olarak da adlandırılan ayaklanmada önemli bir rol üstlenmiştir. Bu ayaklanma, bastırıldıktan sonra ayaklanmadan kurtulanlar, bölgenin en yüksek dağlarına sığınmışlar ve yaşamlarını buralarda devam ettirmişlerdir. Hubyar Abdal da, ayaklanma sonrası günümüzde türbesinin bulunduğu köye¹⁶ yerleşmiştir (Yaman, 2006: 113; Kenanoğlu, 2002: 541, 543). Hubyar köyü, 2643 m yükseklikte olup yörenin en yüksek dağı olan Tekeli dağının eteklerinde yer almaktadır. Hubyar Abdal, buraya yerleştikten sonra bir yandan bir tekke kurmuş, öte yandan buraları ekmeye, biçmeye, ürünler yetiştirmeye ve hayvancılık yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle kendisine bir ferman veriliyor ve bu bölgeden elde edilen gelirden vergi alınmaması, buradan elde edilen gelirin tekkeye bağışlanması isteniyor. Hubyar Abdal'ın ayrıca Sivas'ta bulunan Ali Baba ile musahip olduğu, hatta ikisinin kardeş oldukları, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmət ile aynı dönemde yaşadıkları da söylenmektedir. Hubyar Abdal'ın ölümünden sonra köyde onun adına bir türbe yapılmıştır, türbenin XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir (Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 41-46). Türbe, sürekli ziyarete açık olup pek çok insan tarafından ziyaret edilmektedir.

Hubyar Sultan ocağı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru kendi içerisinde bir ayrışma yaşamış ve Tokat Zile'de bulunan Veli Baba ile eşi Anşa Bacı, kendilerinin bizzat Hubyar Sultan'dan el aldıklarını iddia ederek diğer Hubyar dedelerinden ayrılmış, bu şekilde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu ayrışmadan sonra Tokat Zile ile Amasya yöresinde bulunan Hubyar talipleri de, Veli Baba ve takipçisi olan dedelere görülmeye, sorulmaya ve yol erkânı yürütmeye başlamışlardır. *Anşa Bacılılar* şeklinde tanınan bu grup, Hubyar Sultan ocağının en kalabalık grubunu oluşturur. Bu şekilde Hubyar ocağı, kendi içerisinde *Dedeci*, *Anşa Bacılı*, *Rüstem Ağalı* ve *İbrahim Ethemli* şeklinde değişik gruplara ayrılmıştır (Üçer, 2005: 191-194; Yaman, 2006: 113; Aksüt, 2009: 197). Bu ayrışmaya rağmen Hubyar ocağı talipleri, tüm gruplarıyla, gelenek ve göreneklerine son derece bağlı, kendi içlerine dönük ve katı oldukları için otantik özelliklerini kaybetmemiş topluluklar olarak dikkat çekerler (Yaman, 2006: 113-114; Kenanoğlu, 2002: 551-552). Bu yüzden geçmişten günümüze intikal eden geleneksel yapı, yüzyıllardan beri orijinalliğini kaybetmeksizin, katıksız bir şekilde yaşatılmıştır.

Hubyar Sultan ocağı dedelerinin önceki yüzyıllarda Üryan Hızır ocağına bağlı oldukları ve bu ocağın dedelerine görüldükleri söylenmektedir.¹⁷ Ancak zamanla Üryan Hızır dedeleri, Hubyar köyüne gelemedikleri için Hubyar dedeleri birbirlerine el vermişlerdir (Kenanoğlu, 2002: 547). Hubyar Sultan ocağı dedeleri, Hubyar Sultan'ın yanında Hacı Bektaş Velî'yi de pîr ve serçeşme olarak kabul etmektedirler. Hacı Bektaş Dergâhı'nın postunda oturan ve onu temsil eden Çelebiler'den zaman zaman icazetname almalarına rağmen, çoğunlukla bağımsız bir tarzda taliplerinin hizmetlerini görmektedirler. Ocağın düşkünleri ise, Hıdır Abdal ocağı ya da Hacı Bektaş Velî ocağına görülmektedirler.

*Sıraç toplulukları*¹⁸ diye de tanımlanan Hubyar Sultan ocağında diğer pek çok Alevî ocağından farklı olarak *Şeyh* bulunmaktadır. Şeyh, Hubyar köyündeki Hubyar türbesi ile

¹⁶ O dönemler bu köyün ismi, Gürgeçkuru mezrası olarak bilinmektedir. Bkz., Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 103.

¹⁷ Üryan Hızır ocağının bilinen en eski merkezi, Üryan Hızır'ın türbesinin de bulunduğu Tunceli'nin Pertek ilçesine bağlı Zeve köyüdür. Bkz., Aksüt, 2009: 189; Gülten, 2010: 86.

¹⁸ Sıraç kavramı, birleşik bir kavram olup 'sır', giz, gizlilik anlamında; 'aç' sözcüğü ise açmak fiilinden gelmektedir. Kavramın anlamı üzerinde farklı görüşler olmakla birlikte, kabul gören ve genelde bilineni, *gizliliği kaldırmak, sırrını açmak* anlamında oluşudur. Ocak içindeki sözlü geleneğe göre Şeyh Sâfi, Anadolu'ya müridlerini yollarken 'gidiniz, orada sırrı açınız' demiştir. Ayrıca Sıraç kavramı Arapça kökenli 'sirâc' kelimesiyle bağlantılı olarak, ışık, nur, چراغ, kandil gibi anlamlara gelmektedir. Sıraçların kendi arasında bu kavram, doğruluk, doğru olan, gerçekten ayrılmayan ve sözüne güven duyulan kimse anlamına gelmektedir. Tasavvufi anlamda ise, iki anlamının olduğu ileri sürülmektedir. İlk anlamına göre ketum, sır vermeyen, sırrını ifşa etmeyen; diğeri ise, Hak Muhammed Ali yolunda sır perdesini açıp kaldıran, gönül gözü açık, gönül gözü ile Hakkı gören demektir. Bkz., Yılmaz, 2009: 15-16; Türkdöğen, 1995: 508-509; Yıldız, 2004: 25.

tekkesinin bakım ve onarım işleriyle ilgilenmektedir.¹⁹ Ayrıca Sıraçların kendi aralarında konuştukları gizli bir dilleri olduğu söylenmektedir. Bu dil, 80-100 sözcüklü bir yapıya sahiptir (Akyüz, 2009: 195). Yine Sıraçların diğer Alevî ocaklarından bir diğer farkı, onlarda musahipliğin olmamasıdır (Türkdoğan, 1995: 505-506).

Hubyar Sultan ocağı, Anadolu'da bulunan Alevî ocakları içerisinde etkinlik ve kitlelilik gibi açılardan, Hacı Bektaş Velî ocağından sonra en büyük ocaklardan biridir. Hubyar ocağı, dedesi ve talipleriyle aktifliğini koruyan, inanç, ibadet, gelenek ve göreneklerini sıkı bir şekilde sürdürübilme gibi özelliklerini günümüzde de korumaktadır. Hubyar ocağı dedeleri, başta Tokat Almus ilçesi Hubyar köyü olmak üzere Tokat'ın diğer köyleri ile Sivas, Amasya, Çorum ve Yozgat gibi illere bağlı köylerde yaşamaktadırlar. Ayrıca ocağa bağlı dedelerin çok önceki dönemlerde Azerbaycan bölgesine dedeliğe gittikleri de köyde anlatılmaktadır. Bu durum, ocağın Azerbaycan'da olan ünlü Erdebil tekkesi ile bağlantısı olabileceğini akla getirmektedir. Hubyar ocağı taliplerin yaşadığı iller ise, Tokat başta olmak üzere Sivas, Amasya, Çorum, Yozgat, Samsun, Aydın, Manisa, Kocaeli, Erzurum ve Erzincan gibi illerdir.²⁰ Amasya içerisinde ise, Merkez'e bağlı Damudere, Köyceğiz, Meşeliçiftliği; Gümüşhacıköy'e bağlı Akpınar, Güllüce; Göynücek ilçesine bağlı Ardıçpınar, Davutevi; Merzifon'a bağlı Hayrettin ve Yakupköy, Hubyar Sultan ocağının talip köyleridir.

5) Ağu İçen (Karadonlu Can Baba) Ocağı

Ağu içen ocağı, genel anlamda doğu Anadolu coğrafyasında yaygın olan bir ocak olup zaman içerisinde talip toplulukları, Amasya ili sınırları içerisine gelip yerleşmişlerdir. Ocak merkezi olarak üç yerleşim yeri öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Elazığ ili Palu ilçesindeki Sün köyüdür. Burada ocak kurucusu olan Seyyid Temiz ile oğlu Koca Seyyid'in türbesi bulunmaktadır.²¹ Diğeri, Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı olan Karabakır (Söğütlütepe) köyü, burada da ocak kurucusunun kardeşi olan Seyyid Mençek'in türbesi olup bu soydan gelen dedesoylu aileler bulunmaktadır. Bir diğeri ise, Malatya'nın Arguvan ilçesindeki Mineyik (Kuyudere) köyüdür. Ocak dedeleri, yollarının İmam Zeynelabidin'e dayandığını belirtir; bu yüzden ocak, İmam Zeynelabidin ocağı şeklinde de adlandırılır (Yaman, 2004: 244; Aksüt, 2009: 167-170; Saltık, 2009: 146-147).

Ocağın ismi, sözlü geleneğe ağuşu yani zehir içip ölmeme kerameti ile açıklanmaktadır.²² Ocak kurucusu olan Karadonlu Can Baba, diğer bir ifade ile, Seyyid Temiz, ocak içerisindeki sözlü geleneğe göre, kendisi gibi Ahmed Yesevî irfanı ile yetişmiş olan Seyyid Can isimli kardeşi ile birlikte tahmini olarak XIV. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Anadolu'nun İslamlaşmasında etkin bir rol oynamışlardır. Sözlü geleneğe göre Seyyid Temiz, Lokman Perende'nin torunudur (Saltık, 2009: 146). Seyyid Temiz'in de Koca Seyyid, Köse Seyyid, Seyyid Mençek ve Mir Seyyid isimli çocukları, Anadolu'da değişik bölgelere dağılarak aynı misyonu sürdürmüşlerdir (Yaman, 2006: 96; Aksüt, 2009: 168; Birdoğan, 1995: 264-265).

Bir diğer ismi Kara Donlu Can Baba olan Ağuçan/avuçan ocağı dedeleri, ağırlıkla Elazığ, Erzincan, Malatya Sivas ve Tunceli'de yaşamaktadırlar (Yaman, 2006: 94-95; Kocadağ, 2001: 287). Ali Yaman, bu ocaktan hâlâ Alevî geleneğini saf haliyle bilen, otantik dedeler bulunduğunu söylemektedir (2001: 867). Ocağın talip kitlesi ise, çok geniş olup genellikle doğu ve orta Anadolu illerinde yaygındır. Bu ocakta diğer ocaklarda pek görülmeyen bir durum vardır. Öyle ki ocağa bağlı dede ocakları ile bunlara bağlı taliplerin etnik anlamda bir bölümü Türkmen olup bir bölümü de, Kürttür (Aksüt, 2009: 167; Birdoğan, 1995: 205-221, 261-265;

¹⁹ Bkz., Türkdoğan, 1995: 519; Kenanoğlu, 2002: 548; ayrıca 'Şeyh' kavramının Sıraçlar arasına sonradan girdiği düşünülmektedir. Çünkü Hubyar dervişle ilgili kayıtlarda 'Şeyh' kelimesi hiç geçmemektedir. Bu ünvana Osmanlı Devleti'nin verdiği ferman ve beratlarda rastlanmaktadır. Bu durum, Hubyar köyünde bulunan tekke bakıcısına 'Şeyh' ünvanını siyasal iktidarın vererek ocak mensuplarının da zamanla bu ünvanı benimsemiş olabileceklerini akla getirmektedir. Bkz., Kenanoğlu, 2002: 548.

²⁰ Krş., Yaman, 2006: 114-115; Kenanoğlu, 2002: 547, 550; Tatar, 2009: 97; ayrıca Hubyar ocağına bağlı köyler için bkz., Yılmaz, 2009: 33-38; Kenanoğlu-Onarlı, 2002: 105-106; Doğanay, 2000: 37-38.

²¹ Sünköy ile ilgili olarak bkz., Keskin, 2004.

²² Ocağa bu ismin verilmesi ile ilgili sözlü gelenekteki anlatımlar için bkz., Kocadağ, 2001: 287.

Güler, 2010: 161-164). Amasya içerisinde, Göynücek ilçesinin Tencirli, Kafarlı, Şarklı, Asar, Çayan, Terziköy ve Başpınar köyleri, ocağın talip köyleri olup âdâb ve erkânı kendi aralarında sürdürmektedirler.

6) Şah İbrahim Velî Ocağı

Ocağın merkezi, Malatya'nın Hekimhan ilçesindeki Ballıkaya (Mezirme) köyüdür. Ballıkaya köyü, eski bir yerleşim merkezi olup köklü bir tarih ve geçmişe sahiptir. Ocağın kurucusu olan Şah İbrahim Velî'nin XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Bir diğer rivayette ise, XIII. yüzyılda yaşamış olup Dede Garkın'ın halifesi olarak bilinmektedir.²³ Sözlü geleneğe göre Şah İbrahim Velî, Anadolu Alevîliği'nin tarihsel gelişiminde önemli bir yere sahip olan Azerbaycan Erdebil ocağından gelerek Elazığ'ın Sün köyüne, buradan da Arguvan ilçesinin Eymir köyüne gelmiş, kimliğini açıklamadan burada bir süre hizmetkâr olarak çalıştıktan sonra Ballıkaya köyünde de bir müddet kalarak Kerbelâ'ya gitmiştir. Epey bir süre böyle gidip geldikten sonra oğlu Şah Hüseyin ve talipleriyle vedalaşarak son kez Kerbelâ'ya gitmiş ve bir daha dönmemiştir.²⁴

Sözlü geleneği göre Şah İbrahim Velî, Hacı Bektaş Velî ile amca çocukları olup akrabadırlar, bu şekilde on iki imamlardan yedincisi olan Musa Kâzım (183/799)'ın soyundan geldiklerine inanılmaktadır. Ocak dedeleri, merkez köy olan Malatya Arguvan Ballıkaya köyü dışında, Sivas Kangal ilçesinin Soğukpınar (Mamaş) köyü ile Malatya Kulucak ilçesinin Alvar köyünde yaşarlar.

Ocağa bağlı dedelerin kendi anlatımlarına göre, diğer ocaklardan ayrılan en önemli yönleri, erkân evliyası inancı ile "*Şahlama*" denilen tevhid uygulamasıdır. Erkân evliyası inancı, Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında gerçekleşen musahiplik ile ilgilidir. Sözlü geleneğe göre ikisi Gadir Hum denilen mevkide musahip oldukları zaman, Melek Cebrail cennetten tuba ağacından yapılmış bir erkân ağacını getirerek her ikisinin de sırtına dokunmuş, böylece bu olayı kutsamıştır. Şahlama denilen tevhid ise, Hz. Peygamber'e ölüm döşeginde Allah tarafından geldiğine inanılan şu sözlerdir:

*"Doksan bin kelim danıştı iki gönül dostuna
Tevhidi armağan verdi yeryüzünde insana".*

Aslında Şah İsmail'e ait olan bu sözler, dede ve aşıklar tarafından cemlerde sık sık okunur (Üçer, 2005: 195).

Geleneksel ismi Şeyh İbrahim olan ocağın Malatya ilinin dışında Sivas, Tokat, Uşak, Amasya, Çorum, Yozgat, Ankara, Eskişehir, Mersin, Denizli, Manisa, K. Maraş, Gaziantep ve Erzurum gibi illeri kapsayan geniş bir coğrafyada taliplerinin yaşadığı yerleşim merkezleri bulunmaktadır (Yaman, 2006: 132-133; Aksüt, 2009: 87-88, 112-113; Yıldırım, 2006: 50-53; Yalçın-Yılmaz, 2004: 11-25; Aksüt, 2004a: 139-162; Özerol, 2004: 119-138). Amasya içerisinde ise, ocağa bağlı dedelerin yaşadığı Halifeli başta olmak üzere Geygel Türkmenlerinin yaşadığı Küçükkızılca ile Keçili ve Sevincer; Gümüşhacıköy ilçesinin Çavuşköy ve Kızık gibi köyleri ile Merzifon'un Eymir köyü, ocağın talip köyleridir. Bu köylerde yapılan cemlerde Şah İbrahim Velî, saygı ve hürmetle anılarak olağanüstü özellikleri dile getirilmektedir.

7) İmam Rıza Ocağı

Ülkemizdeki Alevî ocakları içinde en köklü olanlarından biri olan İmam Rıza ocağının dedeleri, yoğunlukla Malatya, Sivas, Elazığ ve Tunceli'de yaşamaktadır. Ocağın hiyerarşik konumu tam olarak bilinmemekle birlikte, dedelerin soyunun on iki imamların sekizincisi olan Ali Rıza (203/818)'dan geldiğine inanılır. Bu yüzden dedelerin ocak içindeki konumu, ayrıcalıklıdır. Malatya'daki dedeler, Pötürge ilçesi Gündeğer (Üyükuşağı) köyünde; Sivastaki

²³ Bkz., Aksüt, 2009: 89; ayrıca Araştırmacı Hamza Aksüt'e göre bu rivayetin doğru olma ihtimali daha yüksektir. Zira ona göre Şah İbrahim, bir kişi ismi olmayıp Şah İbrahim obasının manevi önderidir. Bkz., Aksüt, 2009: 96-97.

²⁴ Şah İbrahim Velî ocağına ait olan şecerelerin üçü Kerbelâ, ikisi Hacıbektaş, üçü de Erdebil tekkesinin kaydını taşımaktadır. Bkz., Aksüt, 2009: 90.

dedeler, Kangal ilçesi Küleklî köyü ile Çetinkaya ilçesi Hıdo köyünde; Elazığ'daki dedeler ise, merkeze bağı Şabanlı köyünde yaşamaktadırlar.

İmam Rıza ocağının talipleri, başta Malatya, Tunceli, Elazığ, Kars, Erzurum ve Erzincan gibi Doğu Anadolu illeri ile Sivas, Yozgat, Amasya, Çorum ve Tokat gibi Orta Anadolu coğrafyasında yayılmış olup ocak dedeleri, yukarıda söylediğimiz illerden gelerek âdâb ve erkânı sürdürmektedir (Yaman, 2006: 116; Aksüt, 2009: 296; Saltık, 2009: 173-174). Amasya içerisinde ise, Merkez'e bağı Yassıçal beldesinin bir bölümü ile Göynücek ilçesine bağı Çulpara köyü, İmam Rıza ocağı'nın talip köyleridir.

8) Battal Gazi Ocağı

Ocak ismini Seyyid Battal Gazi'den almaktadır. Seyyid Battal Gazi'nin hayatı ve tarihsel kişiliği ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Zira onunla ilgili bilgilerimiz, pek çok Alevî ocağına isim vermiş sufi gibi, giz perdesi altında kaldığından dolayı, büyük ölçüde halk arasında anlatılan sözlü kültüre/söylentilere dayanmaktadır. Bu yüzden tarihsel şahsiyeti ile menkıbevi şahsiyeti efsanelerin gölgesinde birbirine karışmıştır.

Seyyid Battal Gazi, VII. ve VIII. yüzyıllarda yaşamış olup Malatya fatihi Hüseyin Gazi'nin oğludur. Hemen hemen bütün kaynaklar, asıl adının Abdullah; künyesinin ise Ebû Hüseyin ya da Ebû Yahyâ olduğunu bildirirler. Ailesi hakkındaki bilgiler de genelde birbirini tutmaz. Kaynakların çoğu onun aslen Arap olduğunu belirtmekle birlikte, İbnu'l-Esîr, onun Emevîler'e intisab etmiş azatlı bir köle (mevâlî) ailesinden geldiğini belirtir (İbnu'l-Esîr, 1979: V, 129). Seyyid ünvanı, soyunun on iki imamlara çıktığına inanılmasından; öte yandan battal adı ise, yiğitlik ve cesaretinin ifadesidir.

Malatya'da doğmuş olan Seyyid Battal Gazi, tıpkı babası gibi, Anadolu'nun İslamlaşmasında çok önemli rol ve etkileri olan bir komutan, komutan olmasının yanında bir gazi-velî/alp erendir. Öyle ki 717-740 yılları arasında Emevîler'in Bizans'a karşı yürüttüğü mücadelelerde önemli rol almış, kahramanlık ve çalışkanlığı sayesinde komutanlığa, hatta Misis şehri valiliğine kadar yükselmiştir. Seyyid Battal Gazi, bu sırada hem Müslüman hem de Hıristiyan kaynaklara yansıyan efsanevi şöhretini kazanmıştır. Bizanslılarla bugünkü Seyitgazi ilçesinin bulunduğu antik Akroinon mevkiinde yapılan bir muharebe esnasında şehit düşmüş (122/740) ve oraya defnedilmiştir; daha sonra Anadolu Selçukluları döneminde I. Gıyâseddin Keyhüsrev, burada bir türbe ve mescit yaptırmıştır. Türbe içerisinde Battal Gazi'nin yanı sıra, hemen arkasında hanımı yatmakta olup geleneğe göre hanımı, bir Hıristiyan prensesi idi. Burası Anadolu Selçukluları devrinden itibaren kısa zamanda bir ziyaretgâh haline gelerek bir yerleşim merkezi olmuş ve böylece, bugünkü Seyitgazi kasabası kurulmuştur. Ardından Anadolu halkı, onun kişiliğini kahraman bir evliya olarak destanlaştırmış, yaşamını da efsane haline getirerek hem gönlünde, hem de hafızasında yüzyıllar boyunca yaşatmıştır. Yine yüzyıllar boyu onun başarı ve kahramanlıkları, *battalnâme* (Demir-Erdem, 2006: 25-61; Ocak, 1992: V, 206-208) ismiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Böylece Battal Gazi, Orta Asya'dan Endülüs coğrafyasına kadar geniş bir coğrafyada yaygın bir şöhretin sahibi haline gelmiştir. Türbesi de yüzyıllar boyu insanlar tarafından saygı duyulan bir mekan olarak kabul edilmiştir.²⁵

Battal Gazi ocağının merkezi, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesidir. Burada Seyyid Battal Gazi'ye ait olan bir türbe ve büyük bir dergâh bulunmaktadır. Yüzyıllar boyunca etkin bir inanç/kültür merkezi olan türbe, günümüzde özellikle Alevî/Bektaşî kültürü açısından önemini korumaktadır. Türbeye sık sık değişik yörelerden ziyaretçiler gelmekte ve adak kurbanı pratiği tüm canlılığı ile sürmektedir. Bu şekilde türbe, kültürel değerlerimizin korunması ve geliştirilmesinde önemli bir sosyal dayanışma işlevi görmektedir (Yaman, 2006: 102). Bu ocağın dedeleri, hem Eskişehir'in Seyitgazi ilçesi, hem de Amasya'da yaşamaktadır.

²⁵ Geniş bilgi için bkz., Köprülü, 2009: 225-226; Hasluck, 2000: 53, 77-78; Şakir, 2008: 7-318; Demir-Erdem, 2006: 61-65; Kılıç-Tok vd., 2007: 54-70; Saltık, 2004: 149-153; Öz, 2006: 49-55; Faroqhi, 1981: 90-122; Küçükcan, 2005: 162-163; Mélikoff, 2008: 13-26; Öz, 2000: 189-198; Say, 2002: 54-100; Ocak, 1992: V, 204; Boratav, 1988: II, 344-351.

Amasya Merzifon ilçesinde Tekke mahallesi ile yine aynı ilçenin Gümüştepe ile Balgöze köyleri ile Gümüşhacıköy'ün Korkut köyünde bu ocaktan gelen dedeler yaşamaktadır.

9) Pir Sultan Abdal (Koca Haydar) Ocağı

Pir Sultan Abdal ocağının üç merkezi bulunmakta olup ilk anda akla geleni, Sivas Yıldızeli ilçesinin Banaz köyüdür; diğeri ise, Tunceli'nin Pülümür ilçesi Hacılı (Bahçecik) köyünde olup burada bulunan ocakzâde dedeler, Pir Sultan Abdal'ın soyundan geldiklerini söylemektedirler. Bahçecik köyünün bütünüyle ocakzâde olan halkı, Kerbelâ'ya gidip geldikten sonra köyün adı, Hacılı'ya dönüşmüştür. Banaz köyünde ise, ocak kurucusu olan Pir Sultan Abdal'la ilgili olduğu kabul edilen pek çok yer bulunmaktadır (Yaman, 2006: 123-125). Bir diğerk merkez ise, Tokat'ın Almus ilçesi Çambulak köyündedir (Avcı, 2008: 93-94).

Ocağa ismini veren Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve tarihsel kişiliği ile ilgili elimizde çok fazla bilgi yoktur. Bu noktada sözlü gelenekten gelen menkıbe ve efsanevi bilgiler çoğunluktadır. Onun tarihsel kişiliği, somut bilgilerden çok, sözlü geleneği oluşturan menkıbe ve destanlara dayandırılmaktadır. Bu menkıbelerle gerçek olaylar o kadar iç içe girmiştir ki bunları birbirinden ayırmak zordur. Zira var olan yazılı bilgiler, menkıbeler ve şiirlerinden öteye geçmemektedir. Bundan dolayı onun efsanevi/menkıbevi kişiliğinden yola çıkılarak tarihsel bir takım ipuçları elde edilmeye çalışılmaktadır.²⁶

Asıl ismi Haydar olan Pir Sultan Abdal, XVI. yüzyılda yaşamış olup ailesi Horasan'ın Hoy şehrinde gelerek Sivas Yıldızeli ilçesi Banaz köyüne yerleşmiş ve kendisi de burada doğarak hayatını Sivas yöresinde geçirmiştir. Şiirlerindeki muhteva ile sözünü ettiği tasavvuf kültürü, onun ciddi bir medrese tahsili ile tekke eğitimi aldığını düşündürmektedir. Pir Sultan Abdal'ın şeyhi döneminin tanınmış şeyhlerinden biri olan Hasan Efendi'dir. Hasan Efendi, bir süre Hacı Bektaş tekkesinde en yüksek makam olan posta oturmuş, daha sonra Koyun Baba tekkesinde de postnişin olmuştur. Pir Sultan Abdal, şiir ve nefeslerinde ondan daima sevgi, saygı ve hayranlıkla söz etmektedir. Pir Sultan Abdal'ın hem önemli bir ocağın kurucusu ve ilk pîri, hem de yaşadığı dönemde nüfuzlu bir tarikat şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Menkıbe ve bazı rivayetlere göre Pir Sultan'ın Seyyid Ali Sultan, Er/Emir Gâib Sultan ve Pir Mehmet isimli üç oğlu ile Sanem isimli bir kızı vardır. Oğulları kendisinden sonra Tunceli ve Tokat'a gittikleri için ocak, buralara da yayılmıştır. Yine hem en önemli müritlerinden biri, hem de yardımcısı olan Kul Himmet ile Kul Hüseyin, günümüzde bilinmektedir. Şiirlerindeki bilgilerden Kanuni Sultan Süleyman ve Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasb dönemlerinde yaşadığı anlaşılan Pir Sultan Abdal, Osmanlı-Safevî çatışmalarında Safevî taraftarlığı yapmış ve bu çerçevede sahip olduğu konum ve bununla birlikte söylediği şiirlerle halkı Safevîler için hareket etmeye yönlendirmiştir. Bu sürecin sonunda Osmanlı siyasal iktidarı tarafından idam edilmiştir. (Gölpınarlı, 1995: 8-22; Ergun, 1930: 307-310; Özmen, 1998: II, 195-283; Kılıç, 2008: 55-69; Üçer, 2005: 196-197; Aksüt, 2009: 127; İpek, 2010: 388; Öz, 2006: 355-365; Deligöz, 2007: 322-400; Köprülü, 1928: 223-224; Mélikoff, 1998: 9-17; Günay, 1997: 126-133; Başgöz, 1998: 19-65; Avcı, 2008: 82-94).

Dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olarak görülen Pir Sultan Abdal, aynı zamanda ülkemizdeki Alevîler tarafından yedi ulu ozan/kanaat önderinden biri olarak kabul edilir; bu yüzden deyiş ve nefesleri cemlerde büyük bir coşku ile okunur. Pir Sultan Abdal, Alevî-Bektaşî anlayışını şiirlerine duru bir dille yansıtmış, yaşadığı dönemin tarihsel ve sosyal hadiselerini şiirlerinde ustalıklı dille getirmiştir.

Bir diğerk ismi Koca Haydar ocağı olan Pir Sultan Abdal ocağının Pir Sultan Abdal'dan sonra, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, üç ayrı merkezde varlığını sürdürmesinin sebebi, çocuklarının buralara dağılmış olmasıdır. Zira kendisinden sonra Sivas Yıldızeli Banaz köyünde oğlu Seyyid Ali Sultan; Tunceli Pülümür Hacılı köyünde Er/Emir Gâib Sultan (Pir Gâib); Tokat Almus Çambulak köyünde ise, Pir Mehmet, bu geleneği sürdürmüşlerdir (Avcı, 2008: 93; Saltık,

²⁶ Bu yüzden bazı araştırmacılar, birden çok Pir Sultan Abdal olduğu noktasında ısrarcı olmuşlardır. Bkz., Aslanoğlu, 1984; Bezirci, 1986; Deligöz, 2007: 26-124.

2009: 174-175). Yine bu ocağa mensup dedeler, Sivas ve Tunceli illerinin dışında Tokat, Erzincan, Samsun, Kocaeli, Eskişehir, Çorum ve Muş illerinde bulunmaktadır. Öte yandan talipleri ise, yine aynı illerde yaşamaktadırlar (Yaman, 2006: 125; Aksüt, 2009: 122). Amasya ilinde ise, Gümüşhacıköy ilçesine bağlı Doluca köyü, Pir Sultan Abdal ocağı'nın talip köyüdür.

10) Ali Seydî Sultan Ocağı

Bu ocağın kurucusu olan Ali Seydî Sultan, sözlü gelenekte Şah İbrahim Velî'nin musahibi olarak bilinmektedir (Aksüt, 2009: 94; Yıldırım, 2006: 9). Yine sözlü geleneğe göre Ali Seydî Sultan, Mardin ile Şanlıurfa arasında yaşamış olan Dede Garkın'ın halifesidir (Aksüt, 2009: 112, 115). Ocak üyeleri, Ali Seydî Sultan'dan sonra Kara Abdal, Bal Abdal ve Şaban Abdal şeklinde üç gruba ayrılmışlardır. Bu üç eren, Ali Seydî Sultan'ın çocukları olarak bilinmektedir.

Ocağın merkezi, Malatya Hekimhan ilçesinin Akmağara köyüdür (Aksüt, 2004b: 99). Ocağın zaviyelerinden biri, Malatya'nın Yazıhan ilçesinin İriağaç köyündedir (Aksüt, 2009: 116-118; Saltık, 2004: 63-64). Ocak dedeleri, Malatya Hekimhan ilçesinin Akmağara, Bahçedamı ve Salıcık köyleri ile Çorum'un Alaca ilçesinin Değirmendere ve Söğütözü köylerinde yaşamaktadır (Aksüt, 2009: 114).

Ali Seydî Sultan ocağı talipleri, Çorum, Yozgat, Eskişehir, Malatya, Sivas, Kütahya gibi illere dağılmışlardır (Aksüt, 2009: 114-115). Amasya içerisinde ise, Abacı, Boğazköy ve Tatar köyleri, Ali Seydî Sultan ocağı'nın talip köyleridir.

11) Seyyid Selahaddin Ocağı

Ocağın kurucusu olan Seyyid Selahaddin, sözlü gelenekte Keçeci Baba'nın oğlu olarak bilinmektedir. Aynı zamanda onu Dânişmend Melik Ahmed Gazi olarak görenler de vardır. Melik Ahmed Gazi, Azerbaycan'da yaşamış olan bir Türkmen ailesine mensup önemli bir Türkmen beyidir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelerek fetihlerde bulunmuş ve Orta Anadolu coğrafyasında 1071-1178 yılları arasında hüküm sürmüş Türkmen hanedanlığı olan *Dânişmenliler*'in kurucusu önemli bir kişiliktir (Özaydın, 1993: VIII, 467-469). Ocak üyeleri, Battal Gazi ile de aynı gruptan olduklarını söylemektedir.

Keçeci Baba ocağının bir kolu olan Seyyid Selahaddin ocağı'nın dedeleri, Sivas Şarkışla'nın Yahyalı, yine Sivas Gürün'ün Mağara ve Amasya Merzifon'un Hırka köylerinde yaşamaktadırlar (Aksüt, 2009: 294-295). Ocağın talipleri ise, ifade ettiğimiz bu köylerle birlikte, Amasya Merzifon'un Sarıköy ve Oymaağaç köylerindedir.

Sonuç

Alevî/Bektaşî kültürünün halen canlı bir şekilde yaşadığı Amasya yöresi, Alevî/Bektaşî geleneği içerisinde pek çok ocak temsilcisini içinde barındırması ile de ayrı bir öneme sahiptir. Bu ocaklar içerisinde Pîrî Baba ve Ali Bircivan gibi ocak merkezleri Amasya'da bulunanlar olduğu gibi, ocak merkezleri dışarıda olanlar da vardır. Ocak merkezi dışarıda bulunanlar içinde en yaygın olanları, Keçeci Baba ile Hubyar Sultan ocaklarıdır. Ağu içen ile İmam Rıza ocağı taliplerinin ise, bu yöreye diğer illerden gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır.

Geleneksel anlamda her talibin görgü ve sorgusu, bağlı bulunduğu ocağın dedeleri tarafından yapılmaktadır. Aynı şekilde dedeler de bağlı oldukları mürşid ocağının dedeleri tarafından görülüp sorulmaktadır. Anadolu Alevî toplumu, kendi içerisinde geliştirmiş olduğu sosyal kontrol mekanizması ile üyelerini bu şekilde denetlemektedir. Bu durumun Cumhuriyet'in kurulması ile başlayan şehirleşme süreci neticesinde değiştiği, özellikle bu noktada dedelik, musahiplik ve düşkünlük gibi önemli geleneksel kurumların zayıfladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AKSÜT, Hamza (2009). *Aleviler*, Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.

- _____ (2004a). "Şeyh İbrahim Ocağı'nın Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXX, s. 139-162.
- _____ (2004b). "Ali Seydi ve Seyit Ali Ocakları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXXI, s. 89-101.
- AKTAŞ, Ali (2001). "Kentleşen Alevilik ve Sorunları", *Yol Dergisi*, XI, s. 87-93.
- AKTAŞ, Ali İhsan-Sabri Yücel (1991). *Anadoluda Bir Duru Kaynak Aşık Kul Fakir*, İstanbul: Anadolu Matbaası.
- ARSLANOĞLU, İbrahim (1984). *Pir Sultan Abdallar*, İstanbul: Erman Yayınları.
- AVCI, Ali Haydar (2008). "Pir Sultan Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XLVI, s. 77-96.
- BABİNGER, Franz (1988). "Koyun Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VI, s. 881.
- BAL, Hüseyin (2000). "Alevi-Bektaşî Topluluklarında Dedelik Kurumu (Isparta Örneği)", *1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, s. 97-121.
- BAŞGÖZ, İlhan (1988). "Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği", *Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal*, haz. Ali Yıldırım, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Yayınları, s. 19-65.
- BAYRAM, Sadi (1999). "Hacı Bektaş-ı Veli, Merzifon'da Piri Baba, Budapeşte'de Gül Baba ve Bazı Bektaşî Vakıfları", *1. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, s. 59-62.
- BEZİRCİ, Asım (1986). *Pir Sultan, Yaşamı Sanatı Şiirleri*, İstanbul: Say Dağıtım.
- BİRDOĞAN, Nejat (1995). *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*, İstanbul: Mozaik Yayınları.
- _____ (1992). "Anadolu Alevi Ocaklarının Kuruluşu, İşlevleri, Yayılmaları", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 5-16.
- BORATAV, Pertev Naili (1988). "Battal", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, II, s. 344-351.
- BOZKURT, Fuat (2000). *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*, İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları.
- CLARKE, Gloria L. (2002). "Ocakzâde Dedelerin Geleneksel ve Güncel Durumu", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, XXX/2, 127-144.
- ÇIPLAK, M. Şakir (2001). *Osmancık'ta Erenler Durağı Koyun Baba*, İstanbul: Horasan Yayınları.
- DELİGÖZ, Haydar (2007). *Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİR, Necati-M. Dursun Erdem (2006). *Battal-Nâme (Eski Türkiye Türkçesi)*, İstanbul: Hece Yayınları.
- DOĞANAY, Eraslan (2000). *Anadolu'da Yaşayan Dergâhlar*, İstanbul: Can Yayınları.
- DOĞANBAŞ, Muzaffer (2001). "Amasya Yöresi Alevî Ziyaretgâhları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XVII, s. 105-113.
- _____ (2007). "Pîri Baba Velayetnamesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 41, s. 161-181.
- ER, Piri (1996). "Çorum İli Alaca İlçesi Eskiyaapar Köyünde Alevi İnançları", *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (2000). "Anadolu Aleviliğinde Dedelik Kurumu, İşlevleri ve Güncel Konumu", *II. Türk Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 268-275.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet (1930). *Bektaşî Şairleri*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- ERÖZ, Mehmet (1977). *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*, İstanbul: Otağ Matbaası.
- ESEN, Melike (2010). *Kam-Şaman Tipi ile Alevilikteki Dede Tipi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme (Sivas-Yıldızeli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EVLYA ÇELEBİ (1975). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, sad. Tefik Temel Kuran, Necati Aktas), İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- FAROQHI, Suraiya (2003). *Anadolu'da Bektaşîlik*, çev. Nasuh Barın, İstanbul: Simurg Yayınları.
- FAROQHI, Suraiya (1981). "Seyyid Gazi revisited: The Foundations as seen through sixteenth and seventeenth century documents", *Turcica*, XIII, s. 90-122.
- FAROQHI, Suraiya, (2001). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir Kent Ereninin Hayat Hikayesi: Merzifonlu Pîri Baba", çev. Harun Yıldız, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XVIII, s. 119-140.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1977). *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- _____ (1995). *Pir Sultan Abdal*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- _____ (1977). "Kızıl-baş", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, VI, s. 789-795.
- GRECARD, M. F. (1997). "Küçük Asya'da Bir Dini Tarikat: Kızılbaşlar", çev. Devrim Bayrak, *Alevilik ve Kürtler*, haz. Mehmet Bayrak, Ankara: Özge Yayınları.
- GÜLER, Sabir (2010). "Dersim Alevi Geleneğinde Bir Tarihsel Ocak: Ağuçanlar", *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, der. Şükrü Aslan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÜLTEN, Sadullah, "Üryan Hızır Menakıbnamesi", *Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, III, 2010, s. 84-103.
- GÜNAY, Umay (1997). "Pir Sultan Abdal Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Turkish Studies*, XXI, s. 118-138.
- GÜNAY, Ünver (2002). "Türk Dünyasının Din Önderleri Tipolojisi", *Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, Ankara, Tüksev Yayınları.
- HASLUCK, Frederick William (2000). *Bektaşîlik Tetkikleri*, çev. Ragıp Hulusi, sad. Kamil Akarsu, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- HÜSEYİN HÜSAMEDDİN EFENDİ, (1328-1330). *Amasya Tarihi*, İstanbul.
- İŞİK, Caner (2007). "Alevi Bektaşî Geleneğinde Derviş", *2. Uluslar arası Türk Kültür Ereninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni*, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- İBNU'L-ESİR, Ebû'l-Hasan Ali (1979). *el-Kâmil fi't-Târih*, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut.
- İNAN, Abdülkadir (1987). *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- İPEK, Yasin (2010). *Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik*, İstanbul: Bizim Kitaplar.
- KARAMAN, Fikri (2004). "Hubyar Sultan", *Alevilik*, haz. İsmail Engin, Havva Engin, İstanbul: Kitap Yayınları.
- KENANOĞLU, Ali (2002). "Anadolu İnanç Önderlerinden Hubyar Sultan", *Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, (23-28 Ekim 2001), Ankara, Tüksev Yayınları.
- _____, İsmail Onarlı (2002). "Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Toplulukları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXIII, s. 27-111.
- KESKİN, Y. Mustafa (2004). *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- KILIÇ, Filiz (2008). *Alevilik ve Bektaşilikte Yedi Ulu Ozan*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- _____, Turgut Tok vd. (2007). *Horasan'dan Anadolu'ya Alevilik-Bektaşilik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- KOCADAĞ, Burhan (2001). "Anadolu Alevileri'nin İnanç Önderleri (Ocaklar-Dedeler ve Babalar)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XVIII, s. 281-290.
- KORKMAZ, Esat (2003). *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____, (1928). "Bir Kızılbaş Şairi: Pir Sultan Abdal", *Hayat Mecmuası*, III/64, s. 223-224.
- KÜÇÜKCAN, İlyas (2005). "Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXXVI, s. 159-187.
- MELİKOFF, Irène (1998). "Pir Sultan Abdal Üzerine", *Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal*, haz. Ali Yıldırım, Ankara: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Yayınları.
- _____, (2008). "Türk Kafkaslık: Bâbek Hurremî ve Seyyid Battal", *Destan'dan Masal'a Türkoloji Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yayınları.
- OCAK, A. Yaşar (1992). "Battal Gazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, V, s. 204-205.
- _____, (1992). "Battalname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, V, s. 206-208.
- ONARLI, İsmail (1997). "Piri Baba", *Cem Dergisi*, 71, s. 18-19.
- _____, (2001). "Ali Pir Civan Ocağı", *Yol Dergisi*, XIII, s. 60-65.
- _____, (2000). "Dersim'de Bazı Gelenekler ve İnanç Motifleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XV, s. 155-190.
- ORHAN, M. Naci (1994). "Dedeler ve Dedelik", *Cem Dergisi*, XXXII, s. 16-17.
- ÖZ, Baki (2000). "Seyyid Battal Gazi ve Seyyit Gazi Tekkesinin Türk İslam İnanç Kültür Tarihindeki Yeri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XIV, s. 189-198.
- ÖZ, Gülağ (2006). *Anadolu Erenleri*, Ankara: Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1993). "Dânişmend Gazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, s. 467-469.
- ÖZEROL, Süleyman (2004). "Şah İbrahim Veli ile İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXX, s. 119-138.
- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PEHLİVAN, Muhsin (2002). "Anadolu'da Gizli Kalmış Gerçek Bir Er (Bektaşî Ahi Babası) Ahi Mahmut Veli Keçeci Baba", *Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, Ankara, Tüksev Yayınları.
- PIROĞLU, Hüseyin (1992). *Evlialar Yatağı Anadolu*, Ankara.
- SALTIK, Veli (2004). *İz Bırakan erenler ve Alevi Ocakları*, Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- _____, (2009). "Tunceli'de Alevî Ocakları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, LII, s. 145-176.
- SAVAŞ, Saim (2004). "Efsanelerin Gölgesinde Tarihi Bir Sima: Koyun Baba", *Alevilik*, haz. İsmail Engin, Havva Engin, İstanbul: Kitap Yayınları.
- SAY, Yağmur (2002). "Kalenderilik ve Anadolu'da Bir Kalenderilik Merkezi: Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih ve Kültürü*, haz. İbrahim Bahadır, Bielefeld: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları.
- SHANKLAND, David (1999). "Günümüz Türkiye'si Alevilerinde "Dede" ve "Talip" Arasındaki Değişen Bağ", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler Sempozyumu*, İstanbul, İslam Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- SUBAŞI, Necdet (2002). "Türk Modernleşmesi ve Alevilik", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, XXX/1, s. 91-122.
- ŞAHİN, Haşim (2002). "Koyun Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVI, s. 229-230.
- ŞAKİR, Ziya (2008). *Battal Gazi Hayatı ve Maceraları*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- TAŞGIN, Ahmet (2006). *Türkmen Aleviler*, İstanbul: Ataç Yayınları.
- TATAR, Onur (2009). "Dağdaki Aşıklar: Hubyarlılar", *Atlas Dergisi*, 201, s. 92-108.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1995). *Alevi Bektaşî Kimliği -Sosyo Antropolojik Araştırma -*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ULU, Emin (1997). "Keçeci Baba Ahi Mahmut Veli", *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, X, s. 20-22.
- ÜÇER, Cenksu (2005). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- YALÇIN, Alemdar - Hacı Yılmaz (2004). "Şah İbrahim Ocağı Üzerine Yeni Bilgiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXX, s. 11-62.
- YALÇINKAYA, Ayhan (1996). *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- YAMAN, Ali (2004). *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- _____, (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ankara: Elips Yayınları.
- _____, (2003). "Anadolu Alevileri'nde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumundan Kültürel Organizasyonlara", *Bilgi Toplumunda Alevilik*, haz. İbrahim Bahadır, Bielefeld: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları.
- _____, (2001). "Anadolu Aleviliği'nde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu", *Uluslar arası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, Ankara: Ervak Yayınları.
- _____, (2005). "Hoca Ahmet Yesevi ile Bağlantılı ve Literatürde Az Bilinen Alevi Bektaşî Erenleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXXV, s. 145-159.

_____ (1998). "Kızılbaş Alevilerin Düşkün Ocağı Hıdır Abdal Sultan ve Ocak Köyü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, VIII, s. 27-34.

_____ (2002): "Son Araştırmaların Işığında Alevi İnanç Önderleri", *Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, Ankara: Tüksev Yayınları.

YILDIRIM, Abbas (2006). *Seyit Şah İbrahim Veli Ocağı*, Ankara: Işık Matbaası.

YILDIZ, Harun (2004). *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Araştırma Yayınları.

YILMAZ, Orhan (2009). *Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar) Beydili Alevî Türkmenleri*, Ankara: Veni Vidi Vici Yayınları.

YÜCEL, Sabri (2003). *Keçeci Ahi Baba ve Zaviyesinde Yetişen Ünlü Kişiler*, İstanbul: Can Yayınları.